

**Programma van maatregelen bij Archeologienota :
Buurtspoorweglei, Borgerhout
(prov. Antwerpen)**

Robby Vervoort
Freelance Senior Archeoloog
Borgerhout, juni 2021

Titel

Programma van maatregelen bij Archeologienota:

Buurtspoorweglei,
Borgerhout (prov. Antwerpen)

Auteur

Robby Vervoort

Opdrachtgever

Urban Link Group

Projectcode

2021D291

Plaats en datum van uitgave

Borgerhout, juni 2021

Reeks

RVFSA-Rapport, 108

© Robby Vervoort. Freelance Senior Archeoloog. Niets uit deze uitgave mag zonder bronvermelding worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door print-outs, kopieën, of op welke andere manier dan ook.

Inhoud

1. Technische fiche/administratieve gegevens	3
2. Inleiding	6
3. Synthese en onderzoeksvragen.....	6
4. Kennisvermeerderingspotentieel van het projectgebied	10
5. Programma van maatregelen.....	11

1. Technische fiche/administratieve gegevens

Naam site

21-BOR/BUU-2021D291

Ligging

Antwerpen, Borgerhout,
Buurtspoorweglei – Noordersingel

Kadastrale gegevens projectgebied

Antwerpen: 25ste Afdeling:
Borgerhout 2: Sectie A
Perceelnummer: 70C5

Bounding Box

X155615,2	Y212276,1
X155618,9	Y212305,0
X155616,0	Y212347,7
X155608,7	Y212350,6
X155591,6	Y212346,8
X155532,8	Y212299,2

Geplande ingreep

Optrekken nieuwbouw meersgezinswoningen met gedeeltelijk ondergrondse parking, aanleg binnenruimte en nutsvoorzieningen.

Geldende wetgeving en voorwaarden

Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014. De nota werd opgesteld overeenkomstig de Code van Goede Praktijk. De totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de aanvraag betrekking heeft, bedraagt 3000m² of meer en de geplande bodemingrepen meer dan 1000 m² bedragen, zoals bepaald in artikel 5.4.2 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en is gelegen buiten een zone waarop lagere oppervlaktecriteria van toepassing zijn.

Randvoorwaarden

/

Doelstelling

Het doel van deze archeologienota is om via de tot op heden beschikbare bronnen na te gaan wat het archeologische potentieel van het projectgebied is, wat de mogelijke bedreigingen zijn voor het eventueel aanwezige bodemarchief, en hoe hiermee dient omgegaan te worden.

Vraagstelling

- Wat is de landschapshistoriek van het projectgebied?
- Welke archeologische sites zijn gekend in of nabij het projectgebied?
- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische en cultuurhistorisch potentieel van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?
- Levert het huidige bronnenmateriaal voldoende info op? Zo neen, is er een vervolgonderzoek nodig en welke methode levert het meeste informatie op?

Thesaurus

Bureauonderzoek, GGA, archeologienota.

2. Inleiding

Doel van dit bureauonderzoek is het verkrijgen van een bekrachtigde archeologienota naar aanleiding van een geplande omgevingsvergunningsaanvraag te Antwerpen, Buurtspoorweglei – Noordersingel. In deze archeologienota wordt via een bureauonderzoek nagegaan welke mogelijke archeologische en cultuurhistorische waarden zich binnen het projectgebied bevinden. Het projectgebied wordt in eerste instantie binnen een grotere context geplaatst. Vervolgens wordt nagegaan wat de recente gebruiksgeschiedenis van het projectgebied is en wat hiervan de mogelijke impact was op perceelsniveau. Tevens wordt de mogelijke impact van de geplande werken op het eventueel aanwezige archeologische potentieel besproken. Op basis van alle voorhanden zijnde gegevens wordt vervolgens een programma van maatregelen voorgesteld.

3. Synthese en onderzoeksvragen

Op basis van de beschikbare bodemkundige, historische, cartografische en archeologische gegevens over het projectgebied en zijn ruimere omgeving kan gesteld worden dat het terrein gelegen is in een archeologisch matig aantrekkelijke zone. Het terrein bevindt zich landschappelijk gedeeltelijk in de vallei van het Groot Schijn, die zich ongeveer 250 meter ten oosten van het terrein bevindt. Op de kaart van Ferraris is te zien dat het oostelijke deel van het terrein ingenomen werd door grasland, allicht ten gevolge van de natte aard ten gevolge van de ligging in de vallei. Het westelijke deel van het terrein is echter in gebruik als akkerland, wat een aanwijzing is voor de drogere terreinomstandigheden op de rand van de vallei. De detailopname van het DHM doet echter anders vermoeden met hogere TAW-waardes in het oostelijke deel en lagere waardes in het westelijke deel. Deze situatie is allicht een gevolg van grootschalig grondverzet te wijten aan de nabijheid van de 19de-eeuwse omwalling en de huidige Noordersingel. In het algemeen kan gesteld worden dat het terrein zich binnen een lage zone bevindt en dat er geen sprake is van zandige ruggen of sterke gradiëntzones. De beschikbare historische en cartografische bronnen tonen aan dat Borgerhout zich vanaf de 13de eeuw ontwikkelde op de droger gelegen zones van het huidige grondgebied. Vanaf de 15de eeuw neemt de verstedelijking geleidelijk toe met een in functie van de stad dienende bevolking bestaande uit handelaars en beenhouwers. Het is echter pas vanaf de 19de eeuw, wanneer een groot deel van het grondgebied wordt opgenomen binnen de nieuwe stadsomwalling dat het grondgebied geleidelijk wordt opgenomen binnen het grootstedelijke weefsel met een sterke toename van de bebouwing. Heden heeft het district Borgerhout binnen de gemeente Antwerpen de grootste bevolkingsdichtheid.

Op de CAI worden slechts enkele locaties vermeld waar resten ouder dan de nieuwe tijd worden gelokaliseerd. Met uitzondering van een bronzen hielzwaard uit de bronstijd situeren de schaarse oudere resten zich alle aan de overzijde van de Noordersingel en het Groot Schijn binnen het grondgebied van Deurne.

Met uitzondering van het verschijnen van de Brialmontomwalling, die zich net ten oosten van het projectgebied situeert, in het derde kwart van de 19de eeuw is het wachten tot het einde van de 19de eeuw vooraleer we op de beschikbare historische kaarten enige veranderingen zien optreden binnen het terrein. Op een kaart van Borgerhout uit 1900 zien we de aanwezigheid van de gebouwen van de reinigingsdienst binnen het projectgebied. Ten zuiden situeert zich dan de Broekstraat, een duidelijke verwijzing naar de natte ondergrond in dit deel van Borgerhout. De gebouwen van de reinigingsdienst blijven op deze locatie aanwezig tot in het derde kwart van de 20ste eeuw en zijn nog zichtbaar op de luchtfoto uit 1971. Op de luchtfoto uit de periode 1979-1990 zijn de gebouwen reeds gesloopt en ligt het terrein braak. Ook de talrijke 19de-eeuwse gebouwen ten zuiden van het terrein worden in het derde kwart van de 20ste eeuw gesloopt en vervangen door de huidige nog aanwezige bebouwing bestaande uit appartementsgebouwen, een concertzaal en enkele warenhuizen met omliggende parking. Het projectgebied is sinds de sloop van de aanwezige gebouwen niet meer bebouwd en is heden begroeid met opgeschoten bomen en struikgewas en een grasplein dat gedeeltelijk dienst doet als hondenweide.

Op basis van de beschikbare bronnen kunnen we met andere woorden concluderen dat de kans dat er zich binnen het projectgebied archeologische resten bevinden met een hoog potentieel op kennisvermeerdering klein is omwille van de landschappelijke ligging, het verlies van context door de aanwezige verstoringen in de directe omgeving van het terrein en door de aanwezige verstoringen binnen het projectgebied ten gevolge van het optrekken en de sloop van de laat 19de-eeuwse en 20ste-eeuwse bebouwing. Om die reden raden we dan ook geen bijkomende archeologische onderzoeken aan. De kans op het aantreffen van archeologisch waardevolle resten weegt niet op tegen de hieraan gekoppelde kostprijs en vereiste inspanningen.

- *Wat is de landschapshistoriek van het projectgebied?*

Het projectgebied situeert zich binnen de 19de eeuwse gordel rond Antwerpen en is gelegen op de rand van de vallei van het Groot Schijn, die zich ongeveer 250 meter ten oosten van het terrein situeert. Op de 18de-eeuwse kaart van Ferraris zien we dat het oostelijke deel van het terrein begroeid is met grasland, allicht een gevolg van de natte aard van het terrein binnen de vallei van de rivier. Het oostelijke deel is echter in gebruik als akkerland. Op basis van het DHM kunnen we echter concluderen

dat het terrein zich in een lager gelegen zone in het landschap bevindt en geen aanwijzingen bevat omtrent de aanwezigheid van hoger gelegen zandruggen of sterke gradiëntzones. Het is pas na de opname binnen de 19de-eeuwse Brialmontomwalling dat de directe omgeving van het terrein wordt gewijzigd, met het verschijnen van enkele straten en bebouwing, en dit voornamelijk ten zuiden van het terrein. Binnen het projectgebied zelf zien we de eerste aanwijzingen voor bebouwing verschijnen tegen het einde van de 19de eeuw zoals zichtbaar op een kaart van Borgerhout uit 1900. Op het terrein bevinden zich dan de gebouwen van de reinigingsdienst. Tegen het derde kwart van de 20ste eeuw ondergaat het landschap in de omgeving en ter hoogte van het terrein opnieuw belangrijke wijzigingen met de sloop van de 19de-eeuwse bebouwing. Ten zuiden van het terrein worden appartementsgebouwen, een concertzaal en enkele warenhuizen met omliggend verharde parking aangelegd. Het projectgebied blijft eerst nog braak liggen. Geleidelijk aan verschijnt er opgeschoten begroeiing in de vorm van bomen en struikgewas. De laatste jaren doet een deel van het terrein dienst als hondenweide en is deze zone begroeid met gras.

We kunnen dus stellen dat vanaf de 19de eeuw en tevens in de 20ste eeuw de oorspronkelijke bodemopbouw binnen het projectgebied grondig werd gewijzigd ten gevolge van de opgerichte en nadien gesloopte bebouwing. Op de bodemkaart van Vlaanderen staan voor het terrein dan ook bodems van het type OB gekarteerd (door de mens gewijzigde bodemprofielen: in casu bebouwde gronden).

- *Welke archeologische sites zijn gekend in of nabij het projectgebied?*

De ongunstige landschappelijke ligging en de dense bebouwing in de ruimere omgeving van het projectgebied maken dat er slechts een handvol oudere archeologische resten werden geattesteerd. Hierbij dient echter vermeld te worden dat de oudere resten (metaaltijden, Romeinse periode en middeleeuwen) zich alle situeren aan de overzijde van het Groot Schijn op het grondgebied van Deurne en voornamelijk bestaan uit losse aardewerkvondsten die bij archeologische onderzoeken aan het licht kwamen in de loop van het derde kwart van de 20ste eeuw.

De belangrijkste aanwijzingen voor mogelijke archeologische resten zijn te dateren in de nieuwe tijd en staan in verband met bebouwing aanwezig op de 18de-eeuwse kaart van Ferraris.

Resten uit de 19de eeuw staan in verband met de net ten oosten van het projectgebied gesitueerde B5rialmontomwalling op de plaats van de huidige Noordersingel.

- *Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische en cultuurhistorisch potentieel van het terrein?*

Op basis van de geraadpleegde bronnen kan besloten worden dat het projectgebied een laag potentieel heeft op de aanwezigheid van archeologische resten met een hoog potentieel op kennisvermeerdering uit alle periodes.

Resten uit de steentijd zullen ten gevolge van de aanwezige verstoringen allicht niet meer in situ aanwezig zijn. Bovendien bevindt het terrein zich in een natte lage valleizone zonder aanwezigheid van een sterke gradiënt. Beide gegevens kunnen eveneens worden toegepast voor resten uit de metaaltijden en de Romeinse periode.

Aanwijzingen omtrent jongere resten vanaf de middeleeuwen zijn er niet. Echter lijkt de historische ontwikkeling van Borgerhout alsook de landschappelijke ligging te wijzen in een verlaagde kans op de aanwezigheid van middeleeuwse resten en resten uit de nieuwe tijd. De historische ontwikkeling wijst op een bebouwing langs de droge hoger gelegen zones binnen het grondgebied van Borgerhout. Dit weerspiegelt zich in de bebouwing weergegeven op de 18de eeuwse kaart van Ferraris. Gezien de lage positie van het projectgebied is de kans dan ook klein dat het reeds in deze periode werd bewoond. Allicht bleef het gedurende de ganse middeleeuwen en nieuwe tijd in gebruik als landbouw- en/of overstromingszone.

Pas vanaf de late 19de eeuw verschijnt op de cartografische bronnen de eerste bebouwing in de vorm van de gebouwen van de reinigingsdienst van de stad Antwerpen. De bebouwing ter hoogte en in de omgeving van het projectgebied breidt zich in de loop van de 19de en 20ste eeuw geleidelijk uit. Van deze oudere bebouwing zijn binnen het projectgebied en in de omgeving ervan echter geen bovengrondse resten meer aanwezig. In het derde kwart van de 20ste eeuw werd de 19de-eeuwse bebouwing gesloopt. Ten zuiden van het terrein werd deze vervangen door de huidige bebouwing. Het terrein zelf werd na de sloop niet opnieuw bebouwd.

Deze 19de en vooral 20ste-eeuwse ontwikkeling heeft een negatieve impact gehad op eventueel toch aanwezige archeologische resten binnen en in de ruimere omgeving van het projectgebied. De latere sloop van de aanwezige bebouwing heeft de ondergrond allicht nog meer verstoord waardoor de kans dat er zich binnen het terrein nog belangrijke archeologische resten met een hoog potentieel op kennisvermeerdering aanwezig zijn als laag kan worden ingeschat. Bovendien dient ook rekening te worden gehouden met het feit dat de onmiddellijke omgeving van het terrein eveneens grondig werd verstoord, waardoor eventuele binnen het projectgebied aanwezige archeologische resten een groot deel van hun ruimere context zijn verloren en het dus eerder zal gaan om geïsoleerde archeologische resten zonder mogelijkheid om verder kenniswinst op te leveren bij onderzoeken in de omgeving.

- *Wat is de impact van de geplande werken?*

De aanleg van een ondergrondse parking van twee verdiepingen binnen het grootste deel van het terrein en van een ondergrondse parking met één verdieping over de rest van het terrein heeft een negatieve impact. Eventueel toch nog aanwezige resten binnen het projectgebied zullen door de geplande werken volledig worden vernield.

- *Levert het huidige bronnenmateriaal voldoende info op? Zo neen, is er een vervolgonderzoek nodig en welke methode levert het meeste informatie op?*

Op basis van het huidig beschikbare bronnenmateriaal kan besloten worden dat er voldoende informatie beschikbaar is om te kunnen concluderen dat het projectgebied een laag potentieel heeft op de aanwezigheid van archeologische resten met een hoog potentieel op kenniswinst. De onaantrekkelijke landschappelijke ligging in combinatie met de reeds aanwezige verstoringen binnen alsook in de directe omgeving van het projectgebied leiden tot de conclusie dat er in het kader van de geplande werkzaamheden geen bijkomende archeologische onderzoeken dienen te worden uitgevoerd.

4. Kennisvermeerderingspotentieel van het projectgebied

Op basis van de beschikbare bronnen kunnen we concluderen dat de kans dat er zich binnen het projectgebied archeologische resten met een hoog potentieel op kennisvermeerdering bevinden, klein is.

De onaantrekkelijke landschappelijke ligging binnen de vallei van het Groot Schijn en het ontbreken van een duidelijke gradiëntzone maken van het terrein een onaantrekkelijke zone voor mensen. Deze situatie is duidelijk zichtbaar op de 18de-eeuwse kaart van Ferraris.

Archeologische aanwijzingen omtrent menselijke activiteiten in het verleden zijn schaars in de ruimere omgeving van het terrein. Bovendien situeren de oudste resten zich alle aan de overzijde van het Groot Schijn op het grondgebied van Deurne.

Het is pas met de oprichting van de Brialmontomwalling (gelegen net ten oosten van het projectgebied) in de 19de eeuw dat er in de onmiddellijke omgeving van het terrein de nodige wijzigingen optreden in de vorm van straten en gebouwen. Ook ter hoogte van het projectgebied verschijnt in deze periode de eerste bebouwing. De aanwezige 19de-eeuwse bebouwing alsook het oude stratennet verdwijnt in de loop van de 20ste eeuw ten gevolge van sloopwerken. Ten zuiden van het terrein verschijnen nieuwe appartementsgebouwen, een concertzaal en enkele warenhuizen met omliggende parking. Het onderzoeksgebied zelf blijft tot op heden onbebouwd.

De bouw- en sloopactiviteiten in de 19de en 20ste eeuw hebben allicht een negatieve impact gehad op de eventueel aanwezige archeologische resten binnen het onderzoeksgebied. Bovendien kan gesteld worden dat indien er zich toch nog archeologische resten binnen het terrein aanwezig zijn, deze een beperkte kenniswinst hebben, en dit niet enkel ten gevolge van de binnen het projectgebied aanwezige verstoringen maar tevens door het feit dat er geen onderzoeksmogelijkheden zijn in de onmiddellijke omgeving van het terrein. Het zou met andere woorden geïsoleerde vondsten of resten betreffen die een groot deel van hun context hebben verloren ten gevolge van 19de en 20ste-eeuwse verstoringen en diensgevolge een beperkt potentieel hebben op kennisvermeerdering.

5. Programma van maatregelen

Er werd een vooronderzoek zonder ingreep in de bodem uitgevoerd, dat aangeeft dat er geen bijkomende maatregelen meer nodig geacht worden in het kader van de geplande werken. Al het vooronderzoek dat noodzakelijk is om met voldoende zekerheid een uitspraak te doen over de aanwezigheid en waarde van archeologisch erfgoed werd uitgevoerd.

De impact van de geplande werkzaamheden werd getoetst aan de gekende reeds verstoorde en reeds onderzochte zones, de gekende geologische, bodemkundige en ecologische kenmerken en de gekende archeologische en historische waarden (zie verslag van resultaten van het vooronderzoek).

Belangrijk in de afweging van de noodzaak voor verder vooronderzoek is de beperkte kans op het aantreffen van archeologische resten met een hoog potentieel tot kennisvermeerdering ten gevolge van de onaantrekkelijke landschappelijke ligging, het ontbreken van belangrijke archeologische resten in de omgeving en de reeds aanwezige verstoringen binnen en in de onmiddellijke omgeving van het projectgebied en het hieraan gekoppelde kennis- en contextverlies. Hierdoor weegt de meerkost ten gevolge van bijkomend onderzoek niet op tegen de kenniswinst.

Naar aanleiding hiervan zijn geen verdere maatregelen vereist. Daarom wordt geen programma van maatregelen opgesteld. Deze beslissing steunt op onderstaande redenering.

De afweging of verder vooronderzoek noodzakelijk is, gebeurt op volgende wijze:

Na iedere fase in het vooronderzoek volgt verder vooronderzoek, zonder ingreep in de bodem of met ingreep in de bodem, indien op basis van de reeds uitgevoerde fase(s) van het vooronderzoek onvoldoende informatie gegenereerd is om:

- *de hoogstwaarschijnlijke afwezigheid van een archeologische site afdoende te staven*

Hoewel niet kon aangetoond worden dat er zich geen archeologische resten in het projectgebied bevinden, kon wel voldoende worden aangetoond dat de kans op het aantreffen van

archeologische resten met een hoog potentieel op kennisvermeerdering klein is ten gevolge van verstoringen in en rondom het terrein alsook ten gevolge van de minder aantrekkelijke landschappelijke ligging.

- *een gemotiveerde uitspraak te doen over het al dan niet moeten nemen van maatregelen*

Gezien het ontbreken van mogelijke archeologische resten met een hoog potentieel aan kennisvermeerdering dienen geen verdere maatregelen genomen te worden.

- *een plan van aanpak voor een archeologische opgraving op te maken*

Er dient geen archeologische opgraving plaats te vinden in het projectgebied.

- *een plan van aanpak voor een behoud in situ op te maken*

Er dient geen plan van aanpak gemaakt te worden voor een eventueel behoud in situ.

Op basis van het uitgevoerde vooronderzoek kunnen we besluiten dat er voldoende informatie is gegenereerd om een te bekrachtigen archeologienota op te maken die het ontbreken van potentieel op kennisvermeerdering.